

1970
V
ЯРОСЛАВ БІЛЕНЬКИЙ

ГЛОМІЕ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СЬОГОЧАСНІЙ ШКОЛІ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Львів 1939.

Львів 1939.

Nakładem Powit. Sojuzu Krużkiw Ridna Szkoła we Lwowie.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1931

1931

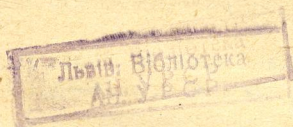
1931

06
10

Tag. 36- $\frac{13}{14}$ 50

ЯРОСЛАВ БІЛЕНЬКИЙ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СЬОГОЧАСНІЙ ШКОЛІ

~~81970~~

Lwów 1939.

Львів 1939.

Nakładem Powit. Sojuzu Krużkiw Ridna Szkoła we Lwowie.

4426.213.2(24w) - 8

Відбитка з журналу „Рідна Школа“
за 1939 р. чч. 6—9.

Z drukarni Wyd. S-ki „Dіło“, Lwów, Rynek 10. Tel. 229-26
З друкарні Видавничої С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10

„Мій Боже милий!
Даруй словам святую силу
Людськеє серце пробивать,
Людськії сльози проливать,
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, ...щоб навчились
Путями добрими ходять,
Святого Господа любить,
І брата милувать...“ (Марина).

„Свою Україну любіть,
Любіть її! Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть...
(„Чи ми зійдемося ще знову...“)

I.

Без малого сотня літ, як Шевченко дав землякам свого „Кобзаря“. Читали й читають цю книгу всі, діти й старі, чоловіки й жінота, учені й прості, всіякі партійники й апартійні і кожний з них сприймає цю книгу як свою. Така ж вона свіжа сьогодні, як у дні своєї появи. Тільки хіба в першому десятилітті цього століття, в добі естетизму й надто буйного шукання нових шляхів мистецького вислову, відхилявся дехто з молодого тоді покоління поетів і критиків від Шевченка, на те, щоб у воєнну хуртовину й після неї сила й слава

поета та могутній вплив його слова підняли-
ся на ту висоту, на якій досі ніколи не стояли.

Значить, Шевченкове слово не старіється,
навпаки воно вічно молоде й сильне. Де при-
чини цього? Адже твори всіх інших давніх
письменників, навіть молодших, полиняли,
відцвіли, а то й забуваються. Сказати: це то-
му, що Шевченко геній, — замало. Бо й ге-
ніяльне слово нехай Гете, Данте чи Шекспі-
ра, а хочби польських Міцкевича й Словаць-
кого, московського Пушкіна і ін., це лектура
не для всіх, а для одиниць з відповідною на-
уковою підготовою, що в них поважне заці-
кавлення до письменства.

Причин цих багато і вони склад-
ні; відповісти ж на це питання трудні-
ше, якби здавалося. Та, здається, що
найважливіші з них це дивне вміння Шевчен-
ка промовляти від душі до душі без ніяких
контурн, пози. У Шевченка не найти ніде чо-
гось силуваного, штучного, надуманого, чим
поет хотів би свого читача здивувати, або йо-
му своєю геніяльністю, глибиною думки й си-
лою фрази заімпонувати. Ніякої заплутаної
символіки, труднощів у розгаданні філосо-
фічних чи громадянських проблем. І ніде не-
ма навчальности, тенденцій робити суспіль-
ника, чи професорського казання, дарма, що
Шевченко завжди від „До Основ'яненка“, „Ка-
терини“ й „Перебенді“ до „Подражаніє“ Осії
XIV. гл.“ хоче навчати й виховувати. Адже
його заклики й накази і в „Кавказі“, й у „По-
сланії“ і в „Заповіті“ і скрізь адресовані ви-

разно до земляків, до України, з метою „людськеє серце пробивать..., щоб навчилися путями добрими ходять...“ і любити Україну. І навіть тоді, коли говорить про себе, про свою особисту недолу, промовляє так, що читач поневолі себе ставляє на місці поетовім і його слова як свої думки приймає. Ось із „Сну“: „Говорить (по московськи) я вмію, та не хочу“ — або:

Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить...

чи:

Та іноді старий козак
Верзеться грішному — усатий,
З своєю долею мені
На чорнім вороні-коні,

і сотні інших відчуваємо як щось, що не приходить до нас із зовні, а із нас самих виростає.

Коли чуємо його молитву
А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози; бо я, Боже, —
Я за неї гину!

Чи проклони: „бодай з холери повмирали“ — то не відчуваємо цих слів як нарікання поета на **власну долю**, не як безпомічне квиління слабої одиниці, зломаного життям неврастеніка. Ці слова приходять до читача мов вияв того, що живе в душах усіх добрих людей, їх власного стосунку до причин здебільшого суспільних, або історично-політичних, що зро-

дили Шевченкові молитви й проклони, докори і сльози. З усіх поезій поета віє на читача стихійна сила, пориває його, захоплює й окрилює новими думками й почуваннями, що досі жили в нього невиявлені, підсвідомо. І ось при читанні творів Шевченка мов якась полуда спадає з очей читача, мов розхиляється занавіса, і він побачить ненадійно, якби об'яв — генія у собі, своє власне щось, що йому щойно об'явили рядки Шевченкових поезій.

Дивне саме, просто неправдоподібне, що Шевченко хоче і вміє навчати, доцільніше сказати, виховувати, і виховує, не приймаючи навчальної пози. Усі майже без виїмку його твори це відголос і то могутній відголос на актуальні тогочасні питання, що ворушили уми всіх. У добі романтичного козакофілства й балядоманії, байронівської виїмкової, неприємної загалом людини — Шевченко пише свої історичні поеми, баляди, Перебендю, Тризну; в роках оживлення української політичної свідомості, формування Кирило-Методіївського Братства — складає свої політичні поеми, в добі заслання й після повороту реагує живо на всі удари долі й на прояви громадянського життя.

Отак Шевченко наскрізь суспільницький поет, а мотто його всіх переживань „свою Україну любіть“. Це основний акорд всієї його творчості, тоді як фундаментом її є непокитна, чоловіколюбна етика. І хіба небагато інтимних любовних лірик — це чисто особиста власність поета. Бо навіть і в тій сповіді

про власне кохання поетові почування показуються нам крізь призму політичного й суспільного гнету царської Росії. (Сонце заходить, Мені тринадцятий і ін.). І ще раз: ніде плачу, підданця, покори, а завжди горда, простолінійна свідомість своїх слів і вчинків. А проте, не зважаючи на оту актуальність Шевченкової поезії, майже ніде немає в нього публістичного підходу до проблем дня так, як от хочби в творах Франка; нема в нього теоретизування, дискусій про декабристів чи сенсімоністів, петрашівців, нема поетичного оформлення політичної чи соціальної програми, не почуємо модних тоді гасел, ні сліду отого барахла, що з поезії робить прозу (Куліш, Франко). Дісталось за те Шевченкові від Драгоманова, що вбачав у ньому і „мужичого письменника, і великий розум, і глибоко громадського чоловіка“ та не визнавав його людиною „зовсім нових думок“, а його політичні твори (Послання) осуджував за недостатчу повної й ясної соціально-політичної програми. Який це був несправедливий докір видно з тієї долі, що постигла частину творів Франка. Його інтимні лірики (Зів'яле листя, Із днів журби і ін.) завжди свіжі, незів'ялі; зате оті актуальні, програмові, надихані суспільницьким діалектизмом, де поет мов когось переконує, аргументує й мотивує свої тези, сьогодні не промавляють своєю, правда дуже емоційною, публіцистикою навіть до палких душ молоді. Це й ясне, бо заторкана в творі проблема вже сьогодні не існує, або

що найменше не ставлять її так гостро, як у часах повстання твору. А так уже завжди буває: Тратить якась проблема свою актуальність, твір, що її актуалізував, може ще й тенденційно, вмирає, мусить умерти вкупі з похороненою проблемою (вірші й повісті Кониського, Школиченка, Грінченка, Ганни Барвінок, Мартовича і безліч інших). Як багато творів Франка: поезій (З вершин і низин, Давне й нове), новель (На дні і ін.) і повістей, колись таких блискучих, втратило свій блиск, чар і вартість, мов залежані перли.

Того всього саме нема в Шевченка. Він, на щастя, не мав такого вчителя в поезії як Франко; інше діло, не послухав би його. Був надто самостійний. А то, як би начинив свої твори сутою актуальністю, теоретизуванням, філософічними міркуваннями, хоч би й глибокими, жив би нині може й на вищому щаблі драбини геніїв, але існував би тільки для вибранців, виїмково до його читання підготованих. Не для всіх народжених і ненароджених земляків його.

А проте Шевченко реагує дуже живо й енергійно, просто стихійно, на події дня й питання, що їх видвигает життя, але все в постаті вічного й незмінного. (Все йде, все минає; жива правда на сім світі, Твоя правда, душа вічна, і ін.). Питання дня це для нього тільки імпульс, спонука виявити свою думку й почування; реагуючи на них не пропагує нічого, а доторкається вічних правд, відвічних почувань і змагань людини, того, що в

людях і житті найсутніше, завжди живе: Україна, воля її й людей, їх право на любов; щастя, приязнь, вірність посвята за друзів, а в тому всьому і понад усе непохитна етика, побудована на християнізмі. Небагато в його творах таких, що через обговорювання тодішнього суспільного чи політичного лиха стали б сьогодні неактуальні. Навіть минуле кріпацтво, лад давньої Росії, бо поет підходить до них не з вузького якогось становища, а із загально-людського і попри те глибоко чуттєвого, гуманного. Як уже дещо сьогодні в творах Шевченка менше цікавить, то вже радше з уваги на невикінчену композицію творів, що в емоційного поета мусіла іноді виходити нерівна, або тоді коли в основі поезій (ширших) не було свіжого й безпосереднього пережиття.

Та Шевченко не тільки не суспільницький теоретик чи пропагатор ідей або тенденцій. Він і не суддя людям; не хоче ним бути. Осуджує, страшним судом карає тільки деспотів, лукавих кривдників безпомічних людей і України, царів і панів, але всіх людей, як людей, він любить і прощає їм усі їх провини. Ця гуманність, сердешність до людини її горя, до матері, дівчини й дитини, хоч би й винуватих, до всіх, незмінна в часі й просторі, промовляє інтимно до читача й отвірає його духовість на сприйняття творів Шевченка. Завдяки цим саме прикметам Шевченка розуміє кожний, а як знає його життєпис то й розуміє все. І читаючи поезію Шевченка чи-

тач переживає той самий, вірніше подібний, рівнобіжний процес, що відбувався в душі поета тоді, коли цю поезію творив. „Отже в вічному й повсякчасному пристосуванні художнього образу — умова життя художнього твору. Суб'єктивне, інтимне розуміння цього твору людьми — це необхідний елемент цього життя“ (Дорошкевич). Ще чи не головне джерело актуальности творів Шевченка.

А до того його поетичний вислів такий простий, ні сліду кручкватости; все ясне, безсумнівне. Так промовляють тільки справді глибоко розумні люди, особливо між селянами, або найбільші уми. А висказати думку звязко, ясно й повно — це не легка річ. У Шевченка думка має часто характер майже прозового оповідання:

Полюбила чорнобрива
Козака дівчина,
Полюбила не спинила
Пішов та й загинув.

або Горе нам
Невольникам і сиротам
В степу безкраїм за Уралом!

або ...І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся: чому не йде
Апостол правди і науки.

Попробуйте ці думки висказати коротше, але так само повно. Не сила. А проте в цій

звичайній мові така динаміка, безпосередність, рух, життя, що читач піддається під чар цього слова неподільно. А ще як слухає доброго читання мов безпосередньо говореного поетом слова. Розуміється, без афектації.

До того Шевченко промовляє до нас ще й іншими засобами, передусім своїм мистецьким висловом. Ні в одного поета від автора „Слова про похід Ігоря“ не знайти такої багатоглядової уяви малярського типу, такої образної мови. Шевченко думає й говорить кольоритними образами. На що вже пригадувати „Гамалію“ чи „Сон“ або „Кавказ“. Отворіть навгад будьяку сторінку Кобзаря й читайте, де око впаде,

Хто йде, їде, — не минають
Зеленого дуба:

Папір тільки, чорнило трачу.

Золотом обшиті
Блюдолизи...

У черниці
Косу розплітає

Зза Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов та діти,...

Чума з лопатою ходила,
Та гробовища рила, рила,

Та трупом-трупом начиняла,
І „со святими“ не співала, —

— — — — —
Уродила рута, рута
Волі нашої отрута.

Шевченко не говорить: він малює словами: і гай, і вечір, і дівчину, і козака, і пекло; і „світ тихий, невечірній“, і „оживуть степи, озера, і не верстовії“. Абстракцій ніяких. Усе з життя і для життя. Ці образи завжди в русі, ніколи статичні (Ой діброво, Над Дніпровою сагою, Тополя...) і здебільшого зв'язані нерозривно з тонами:

Кайдани дзвоном загули,

Зареготався Дід наш дужий,
аж піна з вуса потекла,

а настрої віршів із звуками в оперті на відповідному доборі приголосівок:

Серед степу

Тупне кінь ногою,

Ух! Ух!

Соломяний дух, дух!

Хто се? Хто се?

Сидить сумно над водою,

Чеше довгі коси.

Лихо мені з вами,

Чого стали на папері

Сумними рядами...

У висліді ідея (зміст) зливається з образом і тоном в одноцілу, незрівняної краси ме-

людію. слів, образів і тонів, в досконалу гармонію, яку читач сприймає підсвідомо, без анатомічної наукової аналізи і піддається отак під діяння чару Шевченкової поезії. Небагато творів, де б зміст і його оформлення (Gehalt und Gestalt) були такі нерозривні, досконалі.

Завдяки цим прикметам — ідейних спонук не доторкаємося — Шевченко завжди й досьогодні і в майбутньому свіжий, актуальний, вічний.

Додаймо до того беззастережну певність думки й характерність, зарівно в особистому житті, як і в творах, в особистих і громадянських справах, осуди неправди, 'лукавства, ненаситности, безкомпромісність і непохитну простолінійність от хоч би у таких висловах:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені!

— — — — —
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

або:

О мої думи! О славо злая!
За тебе марно я в чужім краю
Караюсь, мучусь... Але не каюсь!

(О, мої думи)

чи

Нехай, як буде, так і буде:
 Чи то плисти, чи то брести!
 А я таки мережать буду
 Тихенько білії листи.

(Лічу в неволі).

або

Не дай спати ходячому,
 Серцем замірати,
 А дай жити, серцем жити
 І людей любити,

(Як я маю журитись).

Поезії Шевченка пронизані тривогою за правду на землі, за добро людини і майбутнє України. Скрізь відчувається шукання шляхів „правди“, цілющого ліку на всіляке лихо. Тому ця тривога й це шукання криють у собі розмах, велику силу, творчий несупокій, що несвідомо передають читачеві і спонукують його самому перевірювати себе, поглиблювати свою думку й чуття та увіходити отак на дороги, що їх верстав і вказував поет землякам.

І тому теж безцінна виховна вартість його творів, що читач завдяки мистецькому оформленню приймає без особистої натути, без ніякого примусу ідеї й почування поета. Вони ж усі спираються на непохитній етиці, релігійній, особистій, суспільній і політичній і тим чином Шевченко стається найбільшим виховником української нації всіх часів, зокрема ж молодого покоління.

II.

Але все таки не всі твори Шевченка однаково актуальні в часі й у віднесенні до поодиноких суспільних гуртів та віку й освітнього стажу читачів. Для сучасних творів Шевченка були майже недоступні; читали їх потай. У 60—70 рр. почалося збирання й видавання творів, а широка громада захоплювалася найбільше ширше скомпонованими творами, особливо поезіями юних днів, і творами з історичною або ідеологічною основою. Ними скріпляли свою громадянську позицію, в них шукали підкріплення своєї віри в невмірущість нації, на них розбудовували свою політичну й суспільну ідеологію. Науковий розгляд творів почався щойно у 80 р. р. Спочатку досліджували споріднення з признаними величинами поезії інших народів (особливо Міцкевича й Пушкіна), щоб вирівняти позицію Шевченка до висоти цих порівнюваних творців, щоб отак задоволити національну амбіцію. Щойно тоді починається інтерпретація думок і відкривання засобів вислову (Франко, Стоцький) і майже водночас дослід форми, мови, стилю й ритміки творів. Ця остання праця щойно в починах. Увесь час іде попри те непереривна праця над життєписом поета і критичним виданням творів, без чого вірна інтерпретація й розгляд форми просто неможливі.

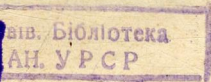
Для нас з уваги на виховну роль Шевченкових творів важне, які й котрі твори класти в основу всенародньої лектури, осо-

бливо читання в школі, щоб з цього були якнайкращі висліди. Розуміється, що виховники і молоді і широкого загалу змагати повинні до того, щоб познайомити молодих читачів з Шевченком якнайповніше. Та не можна забувати, що лектура невідповідно дібрана з уваги на психічний розвиток і умову зрілість та освіту, може читача знеохотити, зробити байдужим. Автім треба його саме якнайбільш зацікавити Шевченком.

Тут важних кілька основних принципів. Як і вся наука, так і знайомлення з Шевченком повинно йти концентричним ладом від дошкілля до пізнього віку. Тобто недобре було б покласти лектуру Шевченка на якийсь вік чи ступінь науки, класу, а в інших не давати з нього нічого. Навпаки, так зрештою й діється, молодь повинна щорічно пізнавати твори й життєпис Шевченка щораз докладніше і з основнішим підкресленням поодиноких, кожного року інших, періодів життя й творчости поета. Так само було б недоцільне давати для якогось віку окремі категорії творів. Їх треба вибирати з різних ділянок і часу творчости, оглядаючися на труднощі в їх сприйманні. Кожного року, найбільше в місяці березні, в місяці культу Шевченка можна й треба присвятити доволі часу на лектуру його творів. Але не менше і в інших місяцях знайдеться місце й час на якусь його поезійку. Отак знання Шевченка ширшатиме заєдно, як кола на воді.

Друга правда, що про неї треба заєдно пам'ятати, це те, що нема в світі якогось одного, незмінного, абсолютно науково й історично вірного, об'єктивного Шевченка. Такого намагається Шевченкознавство щойно відкрити й відтворити, але, як досі, то наука ще його не визначила. У широкій масі читачів кожний із них створює свого Шевченка, часто на свою подобу, а завжди в пристосуванні до свого світогляду, світовідчуття, освіти, вдачі, здібности, настроїв, тощо. І кожний читач уважає свого Шевченка правдивим. Нехай цей Шевченко й буде в поодиноких читачів подібно створений, то однаковісінський ніколи не буде. Приблизно подібний буде в читачів тієї самої освітньої, суспільної групи, та ще й у читачів (молодих) того самого віку.

Школа й учителі, само собою намагаються зблизити молодь до науково правильного схоплення постаті поета. Але чи це кому й Шевченкові вадить, що його по своєму кожний сприйматиме? Коби тільки не викривляти його духа й не натягати на якийсь штиб його слів проти наукової правди. Пригляньмося самі до себе, ми вчителі, то й побачимо, що „наш сьогоднішній Шевченко“ не той, що ми його мали в нашій свідомості кілька чи кільканадцять років тому, або ще тоді, коли були учнями. Його образ яснішав у нашій уяві, його думки набирали плястики й красок ступнево, в міру того, як ми вчитувалися в його твори й

10.841

знайомилися із студіями про нього та його писання. Себто, наш Шевченко ріс укупі з нами й ростиме, доки вдумуватись мемо в його творчість і духовість. Хто не переживав цих приємних хвилин, що за кожним разом, як читав якийсь твір Шевченка в десятій вже раз, віднаходив у ньому щось нове, чого досі не завважив? „Кобзар“ така всебічна й глибока книга, що всією нею заволодіти, усе пізнати, просто неможливе.

З цього висновок: даймо й молоді змогу самим переживати Шевченка, вчитуватись у нього, поринати щораз глибше й відкривати заєдно щось нове. Тоді Шевченко буде для неї справді живий, жити й розмовлятиме з ними і ростиме в їх свідомості, як виростав у нашій.

Працюючи з молоддю отаким ладом осягнемо ще багато дечого іншого, цінного. Тільки, як заставимо молодих читачів отак читати й створювати собі свого Шевченка, обережемо їх перед отими пустими фразами всіх принагідних промовців, що повторяючи раз-у-раз витерті й заяложені фрази (геній, пророк, революціонер, оборонець подривкжених мас), навіть не заглядають до „Кобзаря“. А хто з учнів уже вгруз у таке фразерство, той на віки Шевченка втратив! У шкільній праці не мав ще випадку, щоб удалось отакого балакуна заставити читати й пізнавати правдивого поета. Фразерство однозначне з плиткістю думки, бездушністю, це небезпечний шкідник у правильній виховно - науковій праці.

Тому, хоч це виглядає на парадокс, корисніше читати твори Шевченка навіть без коментаря, але переживаючи їх глибокі думки й почування вкупі з поетом, як анатомізувати їх і перевантажувати науковим балястом. Розуміється, це не значить, що не треба на відповідному ступені й відповідними методами давати критичної аналізи. Усе в свій час, але перш за все: пережиття читаного твору. Не вивчення означеної кількості фактів — завдання читання поезій Шевченка, а емоційне, образне мислення, що дасть змогу вжитися в образне мислення поета. Тому учитель не повинен накидати молоді готових осудів й оцінок, своєї інтерпретації й пережиття, своїх поглядів. Признаюся щиро, що не одну нову думку, нове якесь розуміння творів діставав часто від учнів, неодного **від них** навчився. Оця вдумчивість учнів, їх самостійна винахідливість, хто зна, чи не найкраща відплата вчителеві за його працю.

Щоб учні добре зрозуміли твір, вчулися в задуми поета, злилися з його духом, ніщо так не допоможе, як добре його відчитання вчителем. Само собою, без фальшивого патосу, спокійне, а вдумливе та з відповідним логічним і чуттєвим наголосом. Воно краще, бо безпосередньо й без зайвих пояснень, просто підсвідомо введе слухача в розуміння твору. Послідовно треба й учнів привчити таким читанням виявляти, як вони розуміють і сприймають твір. Тому при лектурі поезії взагалі, а Шевченкової

особливо, до речі не жаліти часу на читання, розуміється, добірне, а то й вибагливе. До тієї праці мусить учитель пляново підготувитись, зазнайомлюючися і з правилами читання взагалі і з тайнами ритміки, стилю й настроїв Шевченка. (Стоцький).

Одначе не забуваймо, що добре читання можливе тільки тоді, коли читаємо з пам'яті, коли книжка, що її тримаємо в руці має функцію тільки декоративну і суфлера, у випадку невірної пам'яті. Тоді молодий слухач приймає слово Шевченка як говорене безпосередньо, не потребує сам глядіти в книжку, він ловить слова з губ учителя, що немов заступає самого поета. Тоді бажається учневі самому навчитися твір Шевченка чи його частину на пам'ять.

В минулому столітті багато громадян вміло трохи не „цілого“ Кобзаря напам'ять. Це й доцільніше, як переповідати зміст, ідеї, почування прозовою, часто недоладною мовою оповідача. Як це вивчення напам'ять розкладемо пляново на поодинокі кляси, підбираючи твори відповідні до віку й зацікавлення молоді, то учні понесуть в життя основне знання Шевченка. Тільки ніколи не силувати до тієї праці, не завдавати забагато, а так повести діло, нехай це вивчення вийде з волі учнів, з їх захоплення творами, нехай буде дарунком вдячності поетові. Молодь радо і без труду вивчає те, що любить, що їй подобається.

Тільки вміючи твір напам'ять можна йо-

го добре виголосити (відчитати). І нічого боятися в **цьому** випадку, що в теперішній дидактиці меморювання трохи не зажадане.

Незвичайно помагають вжитися в твір Шевченка вправи чи проби інсценізації або драматизації відповідно вибраних творів, не менше збірна деклямація з поділом роль. Деякі твори (Гамалія, Тополя, Перебендя, Причинна, Чернець, Сон („У всякого своя доля“ і „Гори мої високі“), Козачковському і багато інших) мають у собі так багато глибокого драматизму, що він кидається ввічі молоді й вона сама прохає дозволу інсценізувати й радо це виконує, тобто укладає інсценізацію і її відіграє. Буває, навіть дуже вдачно. Не менш корисні біографічні сценки зложені з вибору віршів Шевченка. Місяць культу Шевченка — це найдогідніша пора кожного року на такі інсценізації та збірні деклямації. Це все дуже помагає вивченню творів Шевченка.

А наукове вивчення творів? Про нього не можна забувати й використати відповідну нагоду на всіх ступенях науки. На науковий підхід до лектури Шевченка найвідповідніше місце в ліцеї, де пережиття повинно опертися на можливо повному пізнанні твору. Там теж мусить йти дослід форми й експресійних засобів поета. В гімназії (головно в третій класі, де визначено на лектуру Шевченка два місяці часу) молодь вчитується в поезії, пізнає основні мотиви й ідеї, як вони родилися й нарастали, а також найважливіші речі з ритміки

(колимийковий, шумковий вірш, римування), і Шевченкового стилю, (порівняння, метафори, гіперболі, образи і ін.) та мови. При науковому трактуванні лектури в ліцеї найдоцільніше ставити в основі проблеми й досліджувати їх на більшій кількості творів (етика, світогляд, вдача, погляди на Козаччину, суспільна проблема, особисті бажання, природа, експресійні засоби, роди ритміки тощо). У цій праці найвідповідніша науково-дослідна та дискусійна метода; а як вживається геврези, то її слід будувати на наукових даних і докладній логічній аналізі. На всіх ступенях навчання молодь повинна пильно вивчати життєпис поета.

Окреме питання, де саме і які твори читати. Частинно відповідають на те навчальні програми, а вчасі це ще отворена проблема, що жде своєї розв'язки. Одне певне, що той самий твір (будьякий: Тополя, Причинна, Наймичка, Кавказ, Лічу в неволі, лірики доби заслання і ін.) можна читати на різних ступенях навчання, але все з іншого пункту виходу й іншими методами. Сказано, що Шевченко доступний для всякого віку. Можна тільки загально й приблизно визначити, які (не котрі) твори найбільше відповідають молоді в поодиноких фазах її розвитку, бо, на жаль, ця справа ще не обміркована психологічними дослідями.

У дошкіллі й нижчих клясах вселюдної школи, здається, найбільше підходять ко-

роткі фрагменти віршів з декларативним характером (любов, вірність, посвята, милосердя), зокрема про дітей, маму, людей, дещо про козаків, ніколи про кривду, насилля, бо це калічить дитячі серця. У вищих класах вселюдної школи й у першій, а то й другій класі гімназії найбільше захоплення викликають твори з основою балядовою (чари, надзвичайний світ), з історичною й героїчною (І. Підкова, Гамалія, Буває іноді в неволі (початок), Невольник, фрагменти з Гайдамаків, як „У моїй хатині“, Чернець і ін. твори, де багато руху (Вибір гетьмана), з мотивом посвяти (Наймичка) й боротьби, героїчного страждання (Козачковському, малі вірші, Лічу в неволі і ін.) та твори з громадянською проблемою й закликами, але без вникання в глибини цих питань. У III. кл. приходять систематичне навчання про Шевченка і тим самим виступають на перше місце легкі наукові й громадянські проблеми, як баляди, історичні поеми, мотиви творів, національна й суспільна ідеологія, переживання на заслання і ін. Молодь читає вперше чи й у друге знані вже твори з нового становища. Тут повинні учні пізнати найважливіші твори з усіх діб творчості: Сон, Кавказ, Послання, Сон (Гори мої), Неофіти — у виборі, менші поезії за вибором учителя.

У ліцеї, де вже учні доволі, хоч би тільки загально, познайомлені з творами й духовістю поета, приходять завершення праці над Шевченком, поглиблення розу-

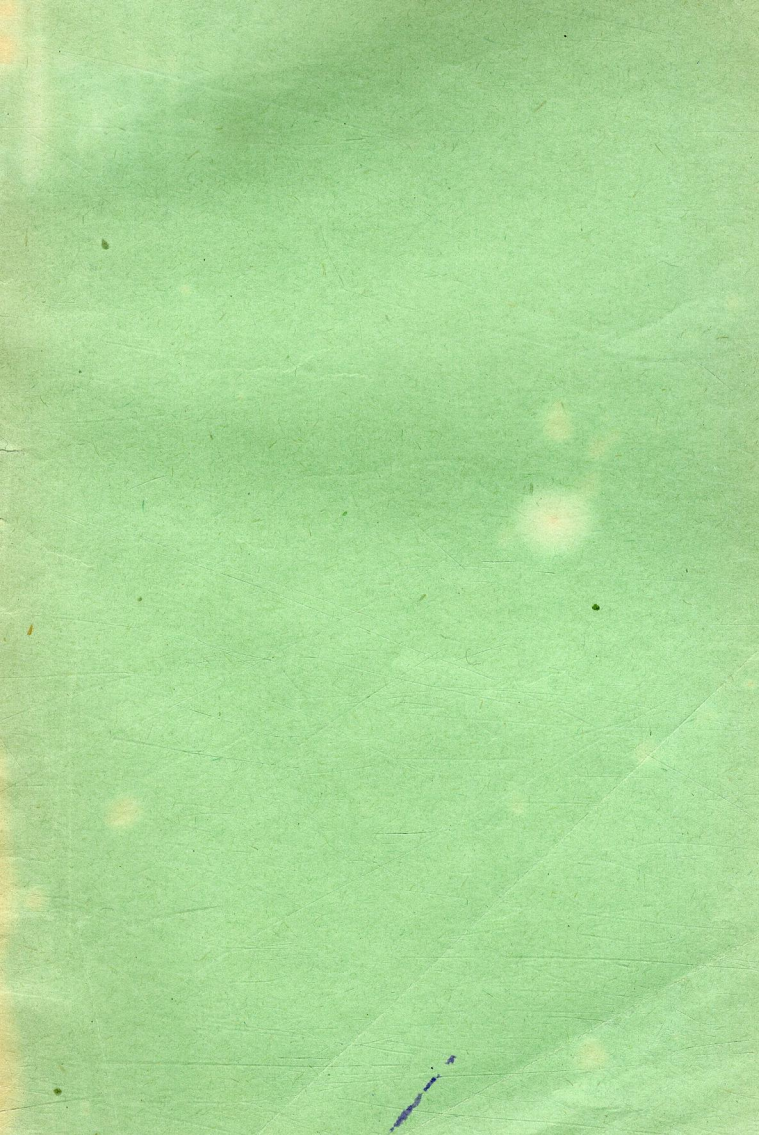
міння політичних творів у світлі тодішніх ідей та життєпису, розгляд суб'єктивної лірики з психологічного боку і дослід мистецької форми та експресії. Матеріал лектури вибере кожний учитель для своєї класи. Так мусить бути вже хоч би тому, що рівень знання в поодиноких рівнорядних класах і школах далеко не однаковий.

Отак стає Шевченко в навчанні української мови осередковою постаттю, як нею був і є в громадянському й культурному житті. Основне пізнання й розуміння його, це завдаток пізнання української мови й розвитку письменства взагалі. Обов'язок повести правильно науку про нього спочиває не тільки на вчителях української мови, але й на всіх шкільних і домашніх вчителях і виховниках. Ціллю тієї праці повинно бути, щоб молодь полюбила й навчилася любити й читати твори Шевченка, щоб покинувши школу не забувала помалу те все, що в школі надбала. Нехай „Кобзар“ стане найлюбішою, підручною книгою кожного українця, в якій часто і залюбки шукатиме відповіді на дошкульні й настирливі питання життя й у сірих буднях і злиднях життя.

Багато важніше за вивчення Шевченка, це обов'язок втримати доцільною працею його довічну актуальність, живучість, бо тільки тоді матимуть його твори повну виховну силу, тільки тоді виконають його твори те завдання, що зазначене в мотто цих рядків, як цього поет сам бажав.

— о —

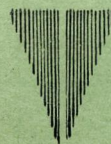

0,72 (1987)

б
у 6477

ЯРОСЛАВ БІЛЕНЬКИЙ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СЬОГОЧАСНІЙ ШКОЛІ

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львів 1939.

Львів 1939.

Nakładem Powit. Sojuzu Krużkiw Ridna Szkoła we Lwowie.